

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 34 Volume: 7 Issue: 34

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İSRAİL'DE DEMOKRASİ VE KİMLİK KRİZİ DEMOCRACY AND IDENTITY CRISIS IN ISRAEL

Nurlan MUMINOV*

Öz

İsrail, göçmen Yahudilerin devletidir. Yahudilerin hemen hemen hepsi göçmen ve farklı kültürlerden gelmektedirler. Bu kültürel farklılık İsrail'de homojen Yahudi kimliğini oluşturma sürecinin karşısında bir sorun kaynağını oluşturmuştur. İsrail'in hem Yahudiliğe hem de demokrasiye olan çifte bağlılığı, bu ikisinin arasındaki dengeye meydan okumuştur. Bütün dünyadaki Yahudiler için ev sahipliği (host) yapan İsrail, farklı kültürlerden gelen Yahudi topluluklarını homojen Yahudi ulusal kimliğine entegre etmeye çalışırken kimlik ve demokrasi konusunda ciddi sorunlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu makale İsrail misafirperverliğinin doğası, politikası ve ahlaki üzerine odaklanarak bu olayları ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Kimlik Krizi, Derrida, Misafirperverlik.

Abstract

Israel is the state of Jewish immigrants. Almost all of the Jews are immigrants and come from different cultures. This cultural diversity became the main problem source in process creating homogenous Jewish identity in Israel. The dual commitment of the state of Israel as Jewish and democratic, presents a challenge to the balance between them. Israel is presenting itself as home (host) country for the Jewish people all over the world, is faced with serious problems on issue of identity and democracy, trying to integrate of the Jewish communities come from different cultures into a homogeneous Jewish national identity. This article addresses these events through a focus on the nature, politics and ethics of Israeli hospitality.

Keywords: Israel, Identity Crisis, Derrida, Hospitality.

GİRİŞ

İsrail'in modern bir devlet olarak ortaya çıkmasından altmış beş sene geçmiş olsa bile hem iç hem de dış politikasındaki sorunlar henüz çözülmemiştir. Filistin/Arap-İsrail çatışmaları dışında kendi içinde kimlik ve yurttaşlık konusundaki sorunlar sona ermemiştir. İsrail Devleti'ni inşa edenlerin ve sonradan toplumdaki Yahudi nüfusunun çoğunluğunu oluşturanların göçmenlerden oluşması ve bu göçmen Yahudi topluluklarının dünyanın çeşitli ülkelerinden gelmesi ve aralarındaki kültürel farklılık homojen Yahudi ulusal kimliğinin oluşmasını zorlaştırarak krize sürüklemiştir. Bunun yanı sıra ülkede Yahudi olmayan Arap, Çerkez, Dürzi, Bedevi ve diğer etnik azınlıkların siyasal ve toplumsal hayattan dışlanması ya da kendilerine eşit fırsatların sağlanmaması İsrail'in kimlik ve yurttaşlık politikasını ve demokrasi modelini sorgulamaktadır.

2000'lerde İsrail'deki Yahudi nüfusunun yüzde 40'ı birinci kuşak göçmen Yahudilerin çocuklarıydı. Yahudilerin göçü İsrail'de Yahudi nüfusunun sayısını arttırmak için önemli olmakla beraber ülkedeki Yahudi toplumunun karakterini, yapısını ve özünü büyük ölçüde etkilemiştir (Semyonov ve Lewin-Epstein, 2003: 303). İsrail'de kimlik ve yurttaşlık politikası Bağımsızlık

* İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi.

Bildirgesi, Geri Dönüş Yasası ve Yurttaşlık Yasası temelinde inşa edilmiştir. Kurumsal olarak İsrail'e göç eden Yahudilere vatandaşlık verme ve egemen kültüre asimile etme görevini İçişler Bakanlığı ile Absorbasyon Bakanlığı üstlenmiştir. İsrail devleti kurulduğundan bu yana kimin Yahudi olduğu sorusu daima problem kaynağını olmuştur. İsrail'in hem Yahudiliğe hem de demokrasiye olan çifte bağlılığı, bu ikisinin arasındaki dengeye meydan okumuştur (Ben-Porat ve Turner, 2008: 195). Bu meydan okuma "Kim Yahudi'dir?", "Modern İsrail'in demokratik karakterini tanımlayan şey nedir?" sorularını İsrail politik alanında tartışmanın merkezine yerleştirmiştir (The Economist, 2014). Kimin Yahudi olduğu konusunun yarattığı sorunlar, özellikle, son otuz yıl içinde İsrail'e göç eden Yahudiler için sıkıntı yaratmaktadır.

İsrail göç tarihinde en yoğun olan iki göç dalgası 1950 ve 1990'larda gerçekleşmiştir. 1950'lerde daha çok Mizrahim/Sefarad Yahudileri İsrail'e göç etmiştir. İkinci en yoğun göç dalgasında ise SSCB'nin dağılmasıyla İsrail'e göç eden Rus Yahudileri oluşturmuştur. Ancak İsrail'de kimlik krizinin ortaya çıkmasında en çok 1980-90'lı yıllarda göç eden Etiyopyalı Yahudiler (*Falaşa*) ile Rusyalı Yahudiler neden olmuştur.

Günümüzde İsrail kimlik sorunu aynı zamanda yurttaşlık sorunu ile de karşı karşıyadır. Ulusal kimlik ve yurttaşlık kavramları günümüzde artık iç içe geçmiş bir durumdadır. Ancak İsrail bu konuda hala titiz davranmaktadır. Devletin varlığını sürdürebilmek için güvenlik sorusunu ön plana koyan İsrail, "meşru" toprakları içinde yaşamakta olan Yahudi olmayan İsrailli yurttaşlarına uyguladığı politikaların demokratik ilkelere aykırı olduğu görülmektedir. Etnik demokrasi modelini uygulayan İsrail, Arap yurttaşlarına eşit fırsatlar sağlamayarak onları sistemden dışlamaktadır. Ancak yurttaşlık problemi bu makalede tartışılmayacaktır. Makalede İsrail'in homojen Yahudi ulusal kimliğini oluşturma sürecinde karşılaştığı sorunlara odaklanılacaktır. İsrail'in son büyük göç dalgalarını oluşturan Eski Sovyet Birliği (ESB) ve Etiyopyalı Yahudilerin İsrail'de Yahudi kimliğinin parçalanmasındaki önemi tartışılacaktır. İsrail'in kimlik politikaları Jacques Derrida'nın 'misafirperverlik' kavramı bağlamında ele alınacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

a) Kimlik

Kimlik kavramı, kuramsal olarak bugün üzerine çok tartışılan kavramlardan biridir. Ürettiği anlamların, kodların ve adlandırma mekanizmalarının çokluğundan dolayı kimlik kavramı popüler ve merkezi olmaya devam etmektedir. Bununla beraber kimlik kodlarının çoğulluğu, kimliğe yüklenen farklı anlamlar ve bu yolla üretilen farklı siyasal söylemler, kimlik kavramı üzerine ortak kuram üretme olanaklarını zorlaştırmaktadır (Keyman, 2010: 217-219).

Henri Tajfel ve John C. Turner ikilisi, bireysel ve kolektif kimlik kavramı üzerine kafa yormuşlardır. Onlar, bireyin kendi kimliği, değeri, yetenekleri, sınırları, değer yargıları, amaçları ve bunun gibi kendisi hakkındaki görüşlerinin, duygularının ve tutumlarının tamamını, dolayısıyla kendi benliğine ilişkin tanımını öz-kavram (*self-concept*) terimiyle ifade ederken öz-kavram için kolektif grup üyeliğinin önemini vurgulamıştır (Tajfel ve Turner, 1986: 7-24). Onlara göre, bireysel kimlik bireyin sosyalleşebilme, yetenek, bireysel yeterlilik gibi spesifik özellikleriyle ve kişilerin kendilerini birey olarak nasıl gördükleri ile ilgilidir. Kolektif kimlik ise, bireyin öz-kavramının, değer ve duygularıyla önem atfettiği bir toplumsal gruba üyelik bilgisinden kaynaklanan bölümüdür (Tajfel, 1981: 255). Bireylerin kimlikleri anlamlı bir biçimde ait oldukları grupların üyelikleri sayesinde şekillenir. Çünkü bireyler grup içinde olumlu bir biçimde yer almakta ve dışarıdaki gruplara göre kendini olumlu hissetmektedirler. Bireyin üye olduğu kolektif kimliklerin siyasal, kültürel, ideolojik, dinsel, etnik, ulusal ve diğer kimlik türleri mevcuttur. Bunların içinde daha kalıcı olanı etnik ya da ulusal kimliklerdir (Volkan, 2002: 2). Ulusal kimliği, diğer kolektif kimliklerden ayıran özellikler vardır. Bir ulusun kimlik olarak tanınabilmesi için başlıca üç temele ihtiyacı vardır. İlk olarak toplumsal dayanışmadır. Kendini ulusal grubun üyesi görenlerin belirli bir dayanışma ilişkisi biçimi geliştirmeleridir. İkincisi, milliyetçi söylemin yaşamın bireysel ve kolektif olarak anlamlandırılmasında ana paradigma haline gelmesidir. Üçüncüsü, milliyetçi

tahayyülün sonucu olan ulus fikrinin grup üyelerince kolektif kimlik olarak kabul edilmesidir. Bu kabule, ulusun bir süreklilik olduğu ve "öteki"lerden farklı olunduğu fikri içkindir (Guibernau, 1996: 127).

Kolektif kimlik kavramı yerine büyük grup kimliği kavramını kullanmayı tercih eden Vamik Volkan'a göre ise, insanlar kimliksiz yaşayamazlar ve insanın kendi çekirdek kimliği ve büyük grup kimliği vardır. Çekirdek kimliğin kaybı insanın ruhsal ölümü demektir. Bir bireyin büyük grup kimliği onun çekirdek kimliği ile yakın bir bağlantı içindedir (Volkan, 2005: 43-45). Büyük bir grup diğer bir büyük grup ile etkileştiğinde "biz-lik" görünmeyen bir güç olarak hareket eder. Bu görünmeyen güç, yani büyük grup kimliği tehdit altında olmazsa, onunla çok fazla ilgilenilmez. Diğer bir grup tarafından bir tehlike oluşturulduğunda ise büyük grup kimliklerinin farkına varırlar (Volkan, 1999: 37-38).

b) Misafirperverlik

Küreselleşme ile beraber ulus-devletin sorgulanmaya başlanması ve çokuluslu ve çokkültürlü toplumların ortaya çıkmasıyla kimlik ve yurttaşlık kategorileri de sorgulanmaya başlamıştır. Çünkü ulus-devlet kimin ulusal kimliğe katılıp katılmayacağını ve kimin yurttaş olup olmayacağını belirleyen içselleştirici (*biz*) ve dışsallaştırıcı (*diğerler*) özelliklere sahiptir. Jacques Derrida *Of Hospitality (Misafirperverlik Üzerine)* adlı eserinde küreselleşme çağında ulus-devletlerin karşılaştıkları kimlik ve yurttaşlık politikalarındaki sorunları gidermeye yardımcı olacak *biz-onlar* ilişkisini çözümlenmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Derrida, kendinden önceki Immanuel Kant, Emmanuel Levinas ve Pierre Klossowski tarafından geliştirilen *misafirperverlik* kavramını tekrar ele alıp geliştirerek gündeme koymuştur. Derrida, eserinde misafirperverliğin iki ayrı yasanından söz eder: (1) *koşulsuz ya da mutlak misafirperverliğin yasaı*, yani *yabancıyı/başkasını* kayıtsız şartsız kabul etmeyi, buyur etmeyi, içeri almayı emreden yasa ile; (2) bu gelişin ve karşılaşmanın şartlarını belirleyen, karşılıklı hak ve hukukları düzenleyen *koşullu misafirperverlik yasalarıdır*. Bu birbiriyle kökten farklı ama birini diğerinden ayrı düşünülmecek iki yasadır. Ona göre, misafirperverlik ne yalnızca *yabancıyı/başkasını* kayıtsız şartsız kabul edilmesi ne de karşılıklı olarak belli kuralların uygulandığı bir karşılaşma durumudur (Derrida, 2000b: 25).

Derrida'nın bu önermesine göre, gerçek misafirperverlik davetsiz misafirin karşılanmasıdır. Diğer ifadeyle, beklenmeden gelen ve çağrılmadan kapıda beliren birine, benim alanıma, benim yerime gelmesine, bana ait olana girmesine, bana dokunmasına "evet" demektir. Ama bu yasanın buyruğu, yabancıyı/başkasını mutlak farklılığıyla kabul etmeyi ve "evet" demeyi buyuran mutlak misafirperverlik, aidiyetin/kimliğin ayrılmamasından, belki de yıkımından geçer. Koşulsuz misafirperverliğin ahlakına göre, birisi (host) kimin misafir (guest) olacağını önceden belirlemez ve kim olursa ve ne olursa olsun, herhangi bir zamanda beklenmeden gelenin, davetsiz misafirin niyetine bakmaksızın ve şart koşmadan kabul eder (Derrida, 2000a: 17). Ancak Derrida pratikte misafirperverliğin otomatik olarak koşulluluğu koştuğunu de belirtir. Çünkü "misafirin bir yabancı ya da "diğer" olarak tanımlanması, aile, ulus, devlet ve yurttaşlıkta var olan koşulluluğu gösterir" (Derrida, 2000a: 8).

Derrida, Kant'ın misafirperverlik koşulları ile belirlenen dünya vatandaşları hukuku ya da *kozmpolit hukuk* dediği şeyin ötesine geçme yollarını aramıştır. Kant'ta, misafirperverlik bir yabancıyı bir başkasının bölgesine vardığında ondan düşman muamelesi görmemek olarak kullanılır. Misafirperverlik düşmanlığa karşıdır, yani düşman muamelesi gösterilen öbür yabancıyı karşıtı olarak ağırlanan konuk, dost veya müttefik muamelesi gören yabancıdır (Derrida, 2012: 47). Derrida ise Kant'ın bu misafirperverlik anlayışını daha ileriye götürmeye çalışmıştır. Fakat Derrida, misafirperverlik çözümlenmesini yaparken, misafirperverlik kavramının kendi içinde çelişkili bir kavram (*apori*) olduğunu kabul eder ve "misafirperverliğin ne olduğunu (daha) bilmediğimiz"i de belirtir (Derrida, 2012: 48-64).

Derrida'nın çözümlenmeye çalıştığı misafirperverlik kavramı farklılıkların temelinde kurulur. Çünkü misafirperverlik için ev sahibi (*host*) ve yabancı/diğer (*stranger/other*) gerekir.

Misafirperverlik bu ikisinin arasında yaşanan etkileşimin sonucudur (Derrida, 2001: 16-17). Diğer bir ifadeyle, ev sahibi yani egemenin misafiri ağırlayabilme gücüne sahip olması gerekir. Ev sahibinin misafirperver olarak davranma girişimi kaçınılmaz olarak koşulluluk, dışlama ve hatta bazen düşmanlık politikasını gerektirir. Derrida'ya göre, ev sahibi (*ben*), efendi ya da iktidar *kendilik*'ten (*selfness*) başka bir şey değildir. "Hem düşman olma hem konuk olma sorunu *kendiliğin* sorunudur. "Efendi" anlamına gelen bir sözcüğün *kendi* anlamına gelecek kadar nasıl zayıflayabildiğini kavramak ne denli zorsa, bir kişinin kimliğini gösteren, "*kendi*" anlamına gelen sıfatın nasıl olup da "efendi"nin asıl anlamını üstlenebildiği de o kadar anlaşılabilir bir şeydir (Derrida, 2012: 68). Derrida, politik koşullu misafirperverlik ile ahlaki koşulsuz misafirperverlik arasında bir seçim yapmayı önermemektedir. Derrida, *biz-diğerleri* ilişkisinde sorunlu olan şeyin *kendilik* olduğunu ve bu *kendiliğin* misafirperverliğin koşullu ya da koşulsuz olacağını belirleyen şey olduğunu göstermeye çalışmıştır. Derrida'nın vurguladığı bu *kendilik* bireye kimlik biçer, kendi algılamasını ya da ben-idrakini (*self-perception*) şekillendirir. Kimlik ise *beni/bizi ötekinden/diğerlerinden* ayırır/farklılaştırır, aralarında sınır oluşturur, sınırdan kimin geçip geçmeyeceğini belirlemeye başlar. Derrida'nın değişimiyle *kendilik* ya da kimlik hem düşman olma hem konuk olma sorunudur. Ve bu sorun da koşulluluğu arz eden misafirperverliği destekler.

İSRAİL'DE KİMLİK KRİZİ: İÇTEKİ "DİĞERLER"

İsrail, göçmen Yahudilerin devletidir. Vamik D. Volkan'nın ifadesiyle "*sentetik ulus*" yapısına sahip bir devlettir (Volkan, 2002: 12). Yahudilerin hemen hemen hepsi göçmen ve farklı kültürlerden gelmektedirler. Bu kültürel farklılık İsrail'de homojen Yahudi kimliğini oluşturma sürecinin karşısında bir sorun kaynağıdır. Herkes kendini Yahudi olarak görse bile gelmiş olduğu ülkelerde edindikleri kimliklerini korumaktadırlar. Genel olarak Yahudiler *Aşkenazi*, *Sefarad*, *Mizrahim* (*Doğu Yahudileri*) ve *Falaşa* (*Beta Israel*) olarak ayrılırlar. İlk olarak bu topraklara göç eden ve çoğunluğu oluşturan Avrupa'dan gelmiş Yahudiler olduğundan dolayı *Aşkenazi* Yahudileri daima ülkede egemen kültürü oluşturmuştur.

Aşkenazinin kelime anlamı Almanya demektir, ama bu kimlik Almanyalı Yahudiler ile beraber, İspanya, Portekiz ve Türkiye Yahudileri dışında, bütün (Doğu) Avrupa devletlerindeki, eski SSCB ülkelerindeki ve ABD'deki Yahudileri de kapsar. *Sefaradın* kelime anlamı İspanya'dır ve genel olarak Portekiz, İspanya, Yunanistan ve Türkiye gibi Güney ve Güney Doğu Avrupa ülkelerindeki Yahudiler için verilmiş kimliktir. *Mizrahim* ya da *Doğu Yahudileri* çoğunluğu Arap Ortadoğu'sunda yaşayan ve bununla beraber İran, Hindistan, Özbekistan (*Buhara Yahudileri*) (Arik, 2006: 92-109) gibi Asya ülkelerindeki Yahudileri adlandırmak için kullanılmıştır. Amharca "sürgündekiler" "yabancılar" anlamına gelen *Falaşa* (Ben-Eliezer, 2004: 246) kelimesi ise Etiyopyalı Yahudileri belirten kimliktir.

İsrail'de kimlik krizi İsrail devletinin kurulmasından hemen sonraki yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu kimlik krizi iki nedenden kaynaklanıyordu: *din ve etnisite* (Ben-Rafael, 2002: 16). Din üzerindeki anlaşmazlıklar Avrupa kökenli laik Yahudiler ile yerel dinci Mizrahim Yahudileri arasında gerçekleşmiştir. *Aşkenazi* ve *Mizrahim* Yahudileri arasındaki kültürel (dil, din ve diğer) farklılıklar Yahudi toplumu ortak kimlik altında birleşmesini zorlaştırıyordu. İkinci olarak, etnik kimlik düzeyindeki sorun ise *Aşkenazi*, *Mizrahim*, *Doğu Yahudileri* ve *Falaşa* Yahudiler arasında meydana geliyordu. Ayrıca devlet kurulduktan sonra Yahudi toplumu içinde azınlık olarak kalan Araplar, Dürziler, Çerkezler ve diğer etnik grupların Yahudi kimliği altına girip girmeyeceği sorunu ile de karşılaşmıştı.

İsrail devleti inşa edildikten sonra ilk olarak kimlik politikasına odaklanmıştır. Hedef farklı ülkelerden gelen ve farklı kültürü temsil eden Yahudileri ortak ulusal kültür altında birleştirmektir. Bu homojenleştirme politikası "*eritme potası süreci*" ("*melting pot process*") modeli altında gerçekleştirilecekti. Bu modelin en önemli aracı dildi: *İbranice* (Pappe, 2007: 234-235). İbranicenin hem konuşma hem yazma hem de devlet dili olarak ortaya çıkması dinin önemini ikinci sıraya itti ve "Yahudi halkı" ve "Yahudi ulusu" anlamlarını farklılaştırdı. İlki, diaspora Yahudileri için, ikincisi

ise İsrail'deki Yahudiler için kullanıldı. İbrani dili "atalarının topraklarına" "geri dönmüş" Yahudileri ortak kültür altında birleştirmeye imkân sağlamıştır (Ben-Rafael, 2002: 18). Ancak buna rağmen İsrail'de hiçbir zaman kimlik sorunu gündemden düşmemiştir.

Daha bağımsızlık yıllarında Siyonistler devletin adını seçmede polemige girmişlerdi. Önlerinde devletin adına ilişkin üç tercih vardı: İsrail, Yahuda, Siyon. Bunların her biri gelecekte devletin kimlik ve yurttaşlık politikalarında belirleyici rol oynayacağı için seçim yapmak zordu. Ülkenin adı "Yahuda" olarak adlandırılırsa bütün sakinleri "Yahudi" adını taşıyacak ve Araplar da tüm haklara sahip Yahudi yurttaşı olacaktı. Fakat dünyadaki Yahudi inançların dinsel temelde tanımlanmasına zarar verecekti. "Siyon" adı seçilmiş olsaydı bütün sakinleri "Siyonist" olacak ve Araplar da tüm haklara sahip "Siyonist" yurttaşı olacaktı. Fakat bu durumda Dünya Siyonist Hareketi muhtemelen silinmek zorunda kalacaktı. Dolayısıyla tercih şansı yoktu ve sonunda devlet "İsrail" adını almıştı. Ama şu soru hala cevabını bulamamıştı: *İsrail devletinin meşru sahipleri kimlerdir? Kendini Yahudi kabul eden herkes midir yoksa İsrail yurttaşı sayılan herkes midir?* (Sand, 2011: 344-345).

Yukarıda belirtmiş olduğum gibi Yahudi kimliği krizi ilk olarak dinsel nedenlerden kaynaklanıyordu. Ciddi politik çatışmalar yerel katı dinci Mizrahim Yahudileri ile Avrupa kökenli Aşkenazi Yahudileri arasında devletin yapısı üzerine odaklanmıştı. Ülkede çoğunluğu oluşturan Aşkenazi Yahudileri ise kendi egemen kültürünü toplumda uygulamaya çalışıyordu. Onların baskısıyla devletin yapısı da laik olacaktı (Sela-Sheffy, 2004: 480).

İlk göçmen Aşkenazi Yahudilerinin İsrail'de doğmuş evlatları artık Diaspora'da yaşayan Yahudilerden farklılaşarak kendilerine "Sabra" Yahudileri adını vermişlerdir (Ben-Rafael, 2001: 59). 1950-60'larda göç eden Doğu Yahudileri, 1980-90'larda göç eden Etiyopyalı Falaşa Yahudileri ve 1970-90'larda eski SSCB ülkelerinden göç eden Rus Yahudileri (Hacohen, 2001: 177) ya da "Yeni" Aşkenazi Yahudileri toplumda egemen kültürü oluşturan *Sabra Yahudilerinin* oluşturduğu çekirdek kimliğe dâhil olmakta zorluk çekmiştir. Devletin inşa edildiği ilk senelerde göç eden ve çoğunluğunu Doğu Yahudilerinin oluşturduğu göçmenler *Sabra* kültürü içinde asimile edilmiştir. Fakat özellikle, 1980-90'lı yıllarda Etiyopya'dan ve 1990'larda eski SSCB ülkelerinden gelen Yahudilerin *Sabra* kültürüne entegre olamamaları sorun yaratmıştır.

Sabra kültürünün egemen olması Yahudi toplumunu kendi içinde etno-kültürel açıdan sınıf ve kategorilere bölmüştür. Etnik açıdan Aşkenazi, Sefarad, Mizrahim, Falaşa ve dinsel açıdan laik ve dinci Yahudiler olarak parçalamıştır. Yemen ve Etiyopya'dan gelen Yahudilerin eğitim ve sosyo-ekonomik düzeyinin düşük olmasından dolayı Yahudi toplumunun içinde en alt seviyeye yerleştirilmişti. Rus Yahudileri ise daha eğitilmiş ve sosyo-ekonomik düzeyleri de Etiyopyalılarından daha yüksekti. Rus Yahudileri ve Etiyopyalı Yahudiler egemen kültürü temsil eden *Sabra* Yahudilerinin kültürüne entegre olmada zorluk çekmektedir. Bu diğer Yahudi etnik gruplarının *Sabra* kültürüne kolayca entegre olduğu anlamına gelmez. Onlar da aynı sorunları yaşamaktadır. Ancak bu makalemizde Rus ve Etiyopyalı Yahudiler ile konuyu sınırlamak isterim. Çünkü Rus ve Etiyopya Yahudileri diğerlerinden farklılaştıran birkaç özellikler vardır. Etiyopyalı Yahudiler biyolojik yapısı (siyah tenli) ve eğitim ve ekonomik düzeyi düşük olduklarından dolayı *Sabra* kültürüne dâhil olamıyorlarsa, Rus Yahudileri laik, eğitim düzeyi yüksek, ekonomik olarak orta sınıfa ait ve Rus kültüründen vazgeçemediklerinden dolayı *Sabra* kültürüne, diğer değişle İsrail ulusal kimliğine dahil olamıyorlar.

Söz konusu Yahudi göçmenlerin entegre olamamalarında bir faktör daha önemliydi: *küreselleşme ve çokkültürlülük*. 1970'li yıllardan itibaren Avrupa'da küreselleşme olgusu ve kolonyal devletlerin bağımsızlık kazanmasıyla dıştan gelen göçten dolayı çokkültürlülük düşüncesi ortaya çıkmıştı. Artık asimilasyon kavramının yerini çokkültürcülük kavramı almaya başlamıştır (Gutman, 2010). Tam bu yıllara eşzamanlı olarak Etiyopyalı ve Rus Yahudilerinin İsrail'e kitlesel göçü de başlamıştır. Küreselleşme olgusu ve çokkültürlülük düşüncesinin ortaya çıkması İsrail'de yeni Yahudi topluluklarını absorbe etme potansiyelini zayıflatmıştır (Smootha, 2008: 1-27).

ETİYOPYALI YAHUDİLER VE TOPLUMSAL AYRIMCILIK

Etiyopyalı Yahudiler (*Falaşa*) iki operasyon sonucu İsrail'e göç etmişlerdi. Birincisi, 1984-1985 yıllarındaki "Moses Operasyonu", ikincisi de 1991 yılında gerçekleştirilen "Solomon Operasyonu" sırasında (Ben-Eliezer, 2004: 246). İsrail İstatistik Merkez Bürosu'nun verilerine göre, günümüzde İsrail'de 116.100 Etiyopyalı Yahudi yaşamaktadır. Bunlardan 77.400'ü Etiyopya'da ve -38.700'ü İsrail'de doğmuş *Sabra* toplumdur. Etiyopyalı Yahudilerin çoğunluğu Merkez (%39) ve Güney Bölgelerde (%24) yaşamaktadır (Israeli Central Bureau of Statistics, 2010).

Ben-Gurion döneminden itibaren kimlik politikasında kullanılan "*eritme potası süreci*" (*melting pot process*) modeli Falaşa Yahudileri için kullanılmamıştır. Uri Ben-Eliezer göre, Falaşa Yahudileri İsrail toplumu tarafından "sıkıntılı göç" (*aliyat metsuka*) olarak kabul edilmiştir. Bu "sıkıntılı göç"ün sonucu ise ırkçılığın ortaya çıkması olmuştur. Bu yeni ırkçılık etnik olmaktan çok kültürel idi. Balibar'ın değişimi ile "*kültürel ırkçılık*" idi. Ona göre kültürel ırkçılık bir egemen kültür, diğer bir kültürü tehlike olarak algıladığında ortaya çıkar (Ben-Eliezer, 2004: 248-250). Volkan'ın deyimiyle görünmeyen bir güç olan büyük grup kimliği, diğer bir grup tarafından tehdit edildiğinde büyük grup kimliklerinin farkına varırlar (Volkan, 1999: 37-38). Bu farkındalık ise kendi kimliğini korumak için diğer kimliği dışlar ya da kültürel ayrımcılığa neden olur. İsrail'de Yahudi ulusal kimliği krizinin ilk işaretlerini Etiyopyalı Yahudilere yapılan kültürel ayrımcılıktan görmek mümkündür. Ev sahibi (host), egemen *Sabra* Yahudilerinin yeni gelen "misafir" (Etiyopyalı) Yahudilere karşı sergilediği davranışlarından onların misafirperverliklerinin hangi türden olduğunu görmek mümkündür. İsrail misafirperverliği Derrida'nın ahlaki koşulsuz misafirperverliğinden çok, politik koşullu misafirperverliği arz etmektedir. Yani İsrail'e göç edebilmeleri için önce Yahudi olduklarını kanıtlamaları şarttır ve sonra Göç Yasası temelinde otomatik olarak İsrail vatandaşlığına geçebilirler. Ancak vatandaşlığa geçmek de yeterli olmamaktadır. Biyolojik, sosyo-ekonomik, kültürel, tarihsel ve eğitimsel farklılıklar da yeni göçmenlere olan davranışları belirlemektedir. Etiyopyalı Yahudiler için dinsel kimlik onların Yahudi olduklarını gösteren tek şeydi. Çünkü İsrail'e ilk geldiklerinde onları karşılayan İsraililer siyah tenli olduklarını gördüklerinde hayal kırıklığına uğramışlardı. Siyah olmaları dışında Etiyopyalı Yahudiler Avrupalı Yahudiler ile aynı kaderi paylaşmıyorlardı. Antisemitizm, Holocaust, pogrom, 1948 Bağımsızlık Savaşı Etiyopyalı Yahudilerin hayat tecrübelerinde olmayan olaylardı (Ben-Eliezer, 2004: 252).

Etiyopyalı Yahudilerin onurunu kıran ayrımcı olaylardan biri 1996 yılında ortaya çıkan "kan davası" olayıdır. Etiyopyalı Yahudilerin kan bağışlarında AIDS virüsü olduğundan Kan Bankası'ndaki son 12 yılda toplanan kanın tıbbi amaçlara kullanılmaması gerektiği üzerine yayınlanan rapor, 10,000 Etiyopyalı Yahudi'nin Başbakanlık Binası önünde protesto etmesine neden olmuştur (Ridder, 1996). Protesto sırasında "Biz kanımızın sahipsiz gitmesine izin vermeyiz" (*lo nitan dameinu hefker*) sloganı popüler olmuştu (Seeman, 1999: 164).

Etiyopyalı Yahudilerin örneğinde gördüğümüz gibi İsrail misafirperverliği Derrida'nın bahsettiği "beklenmeden gelen ve çağrılmadan kapıda beliren birine, benim alanıma, benim yerime gelmesine, bana ait olana girmesine, bana dokunmasına "evet" demeyi" ve "yabancıyı/başkasını mutlak farklılığıyla kabul etmeyi" (Derrida, 2000a: 17) buyuran ahlaki koşulsuz misafirperverlik değildir. Koşulsuz misafirperverliğin ahlakına göre ise, birisi (host) kimin misafir (guest) olacağını önceden belirlemez ve kim olursa ve ne olursa olsun, herhangi bir zamanda beklenmeden gelenin, davetsiz misafirin niyetine bakmaksızın ve şart koşmadan kabul eder (Derrida, 2000a: 17). Ancak yeni nesil Etiyopyalı Yahudiler okulda, askerde, markette "siyah" ve "diğer" olduklarından dolayı "günlük yaşamda ırkçılık" a maruz kalarak toplumdan dışlanmaktadır. İsraililer onlar ile aynı markette alışveriş yapmayı, aynı okulda okumayı, otobüste yan yana oturmayı istememektedir. Çocukları kreşlere alınmaz, işgücü piyasasında eşit fırsat tanınmaz vs (Ben-Eliezer, 2004: 255). *Sabara* Yahudileri tarafından yapılan bu kültürel ırkçılık,

Etiyopyalı Yahudilerden hemen sonraki yıllarda İsrail'e göç eden Rusyalı Yahudiler için de uygulanacaktı.

RUS YAHUDİLERİ VE KİMLİK KRİZİ

1989 ve 2006 yılları arasında Eski Sovyetler Birliği (ESB) ülkelerinden (Yahudi olmayan aileler dâhil) 1.600.000 insan göç etmişti. Bunlardan 980.000'i İsrail'e, 320.000'i ABD'ye ve 220.000'i Almanya'ya göçmüştü (Leshem, 2008: 29). Daha 1970'de 170.000 ve 1980'de 300.000 Yahudi ESB'den İsrail'e gelmişti. Ancak bunların çoğu Rus kültürünün etkisi daha zayıf olan bölgelerden geliyordu (Smooha, 2008: 12). Rus Yahudilerinin kitlesel göçü İsrail nüfusunun hızlı şekilde artmasına neden olmuştu. İsrail toplumunun %17'sini Rus Yahudilerinin oluşturması ve onların Rus kültürüne sadık kalması, İsrail'de egemen olan *Sabra* kültürünün absorbe etme yöntemini zor duruma sokmuştur. ESB ülkelerinden gelen Yahudilerin çoğunluğu şehirlere yerleşmeyi istemişlerdir. Çünkü onlar eski ülkelerinde şehirlerde yaşamaktaydılar. ESB'deki Moskova, St.Petersburg, Kiev, Odessa, Taşkent gibi büyük şehirlerden gelmişler.

Geri Dönüş Yasası sonucunda İsrail'e göç eden yaklaşık bir milyon Rusyalı Yahudi'nin 300 bininin Yahudi olmadığı tespit edilmişti (Stern, 2010: 2). Hahamlar Mahkemesi'nin kararlarıyla Yahudi olmadığı tespit edilenler Yahudi kolektif kimliğinden dışlanmışlardır. *Halacha*'ya (dinsel yasa) göre Yahudi kimliği iki kıstas açısından tanımlanır: Yahudi anne tarafından doğmuş olması ve Yahudi dinine geçen dönmeler olması. Etnik kimliği baba tarafından belirlenen ESB ülkelerinden gelen Yahudiler ise babaları Yahudi olduklarından dolayı kendilerini Yahudi olarak tanımlamaktaydılar. Kendilerini Yahudi olarak tanımlayan İsrail'in *Yahudi olmayan Yahudi (non-Jewish Jews)* yurttaşları artık İsraililer tarafından "diğerler" kategorisine dâhil edilmiştir (Cohen ve Susser, 2009: 53). Ancak sayıları açısından çok önemli bir topluluğu oluşturan Yahudi olmayan Yahudilerin gelecekte Yahudi kolektif kimliği için bir tehlike oluşturacağı da düşünülmekteydi. Bu nedenle bu topluluğu Yahudi kimliği altında asimile etme yolları araştırılmıştır. Yahudiliği kabul ettirme bir çözüm yolu olarak tercih edilmiştir. Her yıl yaklaşık 1200-1500 Yahudi olmayan Yahudi İbrani dinine geçmektedir. Ancak araştırmalar, her yıl yaklaşık 3000 Yahudi olmayan Yahudi çocuğun doğmakta olduğundan, Yahudiliğe geçenlerin sayısından oranla fazla olduğunu ve Yahudileştirme sürecinin pek de başarılı olmadığını göstermektedir (Stern, 2010: 3).

ESB devletlerinden İsrail'e göç eden Yahudi olmayan Yahudiler dışında Yahudi olan Yahudilerin de İsrail'in egemen *Sabra* kültürüne dahil edilmesi kolay olmamaktadır. 1990'lı yıllarda İsraili Arapların hızlı çoğalmasından dolayı ortaya çıkan "demografik tehdit" Rusyalı Yahudi göçmenlerin sayesinde aşılmaya çalışılmıştır (Yonah, 2004: 203).

Rusyalı Yahudiler İsrail'de "*eritme potası süreci*" politikasının zayıfladığı bir dönemde göç etmiş olduklarından dolayı Rus kültürüne daha sadık kalmışlardır. Rus dili ve Rus-Sovyet kültürü Rusyalı Yahudi etnisitesinin oluşmasında önemli rolü oynamaktadır (Remennick, 2003: 332-345). Rus dilinde yayımlanan gazeteler, TV kanalları, kültür ve sanat merkezleri (Gesher Teatrosu) ve Rus eğitim yöntemi kullanılan (MOFET) okullarının açılması, Rus Yahudilerin eski ülkesinin kültürünü diğer göçmen Yahudilere kıyasla korumakta daha başarılı olduğunu göstermektedir. Bununla beraber, kısa süre içinde politik alanda da başarılar göstermişler. Rusyalı Yahudilerin oluşturduğu Avigdor Liberman'ın liderliğindeki Evimiz İsrail Partisi, Natan Sharansky'nin İsrail Kalkınma Partisi Knesset seçimlerinde önde gelen partilerin arasında yer almıştır. Sovyet siyasal kültüründe büyüdükleri için Rusyalı Yahudilerde "düşman kompleksi", yani dünyayı "iyi" ve "kötü", "biz" ve "diğerler" olarak ayırım yapma algısı mevcuttur (Phillippov, 2010: 1-19). Bu özellik onları İsrail'deki sağ milliyetçi grupları desteklemelerine ve Filistinlileri düşman olarak görmelerine neden olmuştur (Cohen ve Susser, 2009: 63). Rusyalı Yahudilerin hem İsrail içindeki hem de dışındaki önemli etkisi, Yahudi kimliğini oluşturan hâkim *Sabra* kültürünü yeniden şekillendirme potansiyeline sahip olmasıdır. Bu İsrail'de Yahudiler arasında etnik, milliyet ve din arasında kimliksel parçalanmayı teşvik edebileceğini göstermektedir (Smooha, 2008: 17).

Rusyalı Yahudilerin Rus kültürüne sadık kalmaları ve kendi aralarında Rusça konuşması, *Sabra* Yahudilerini rahatsız etmekte ve onlara karşı kültürel ırkçılığın güçlenmesine neden olmaktadır. Beersheba okullarında Rusyalı Yahudilerin çocuklarına karşı sürekli yapılan ırkçılık hareketleri birkaç öğrencinin intihar etmesiyle sonuçlanmıştı (Galili, 2000). Kültürel ırkçılık ile mücadele etmek için 1999 yılında Merav Florov liderliğinde "Rus Panterleri" adlı gençler birliği kurulmuştur.

Sammy Smooha, Rus Yahudilerinin İsrail'deki kaderi hakkında iki tezin ortaya çıktığını belirtir: etnikleştirme (*ethnicization*) ve asimilasyon (*assimilation*) (Smooha, 2008: 16). Etnikleştirme tezine göre, Rusyalı Yahudiler gelecekte kendi kültürel özelliklerini koruyacak ve Yahudi kolektif kimliğini de zayıflatacaktır. Asimilasyon tezine göre ise, Rusyalı Yahudilerin evlatları, gelecekte egemen *Sabra* kültürüne absorbe olacak ve Yahudi kolektif kimliği altında birleşecektir. Smooha, bu iki tezin de geçerli olacağını ve etnikleştirme tezinin İsrail dışında doğmuş ve Yahudi olmayan Yahudiler arasında ve asimilasyon tezinin de İsrail'de doğmuş ve İsrail'de büyümekte olan kuşak arasında gerçekleşeceğini belirtmiştir (Smooha, 2008: 17). Aslında sözkonusu tezlerin hangisinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini hemen kestirip söylemek zor bir iştir. Fakat buna rağmen küreselleşme ile beraber devlet egemenliğinin zayıflamasını ve çokkültürlülük düşüncesinin etkisini dikkatte alacak olursak, etnikleştirme tezinin daha geçerli olduğu kanısındayım.

Etiyopyalı ve Rusyalı Yahudilerin kimlik krizindeki potansiyel etkisi İsrail'in kimlik politikasını tekrar gözden geçirmesi gerektiğini göstermektedir. Yahudiler arasında "kültürel ırkçılığın" yükselmesi düşmanlığı da körüklemektedir. Çünkü Derrida'nın haklı olarak belirttiği gibi kimlik "hem düşman olma hem konuk olma" sorunudur. Kimliği şekillendiren *kendilik* ise misafirperverliğin koşullu ya da koşulsuz olacağını belirleyen şeydir (Derrida, 2012: 68). Ayrıca Derrida "mutlak misafirperverliğin, aidiyetin/kimliğin aşılmasından, belki de yıkımından geçeceğini" (Derrida, 2000a: 17) de belirtmişti. Fakat güvenlik meselesini ön plana koyan ve kimlik konusunda çok titiz davranan İsrail'de kimlik konusunun aşılp aşılmayacağı geleceğin sorusudur.

SONUÇ

Derrida'nın misafirperverlik kavramı bağlamında ele aldığımız İsrail'deki kimlik krizi ile ilgili makalede, gördüğümüz gibi İsrail kendini ne kadar demokratik olarak sergilemeye çalışsa bile, kimlik ve yurttaşlık konularında çok titiz davranmaktadır. İsrail'de kimlik ve yurttaşlık politikası Bağımsızlık Bildirgesi, Geri Dönüş Yasası ve Yurttaşlık Yasası'nda belirtilen şartlara göre uygulanmakta olduğu için, İsrail'in Diaspora'dan göç eden Yahudilere karşı sergilediği davranışı politik koşullu misafirperverlik olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla İsrail misafirperverliği doğası gereği Yahudi olmayan vatandaşları ile beraber Yahudi olan ama kültürel olarak egemen *Sabra* kültüründen farklı olan toplulukları da toplumsal ve politik alandan dışlamaktadır. Bu ise İsrail'in devlet olarak ortaya çıktığından bu yana homojen bir ulus oluşturma düşüncesini zorlaştırmıştır. İsrail'in Diaspora'dan "ana vatan"larına göç eden kendi Yahudilerini tek kimlik altında birleştirememesi bir kimlik krizini ortaya çıkarmıştır.

Makalede örnek olarak aldığımız İsrail tarihindeki iki önemli göç dalgası İsrail'in kimlik politikasını sorgulamıştır. Yeni gelen göçmen Yahudiler için kullanılan "eritme potası süreci" politikası 1950'li yıllarda göç eden birinci kitle göç dalgasına (*Mizrahim/Sefarad Yahudileri*) uygulamada başarılı olabilmisse de, daha sonra 1980 ve 1990'lı yıllarda ülkeye gelen ikinci kitlesel göç dalgası (*Rusyalı Aşkenazi, Falaşa Yahudileri*) için uygulamada başarılı olamamıştır. Rusyalı Aşkenazi Yahudiler ile Etiyopyalı Falaşa Yahudileri göç etmiş oldukları ülkelerinin kültürlerine daha sadık çıkmışlar. Rusyalı Yahudiler Rusça konuştuklarından, Etiyopyalı Yahudiler ise siyah tenli olduklarından dolayı İsrail toplumunda egemen *Sabra* Yahudileri tarafından dışlanmıştır. Sürekli aşağılanmış ve *kültürel ırkçılık* sorunu ile karşılaşmıştır. "İçteki diğerler" olarak algılanmaya başlayan bu etnik toplulukları gelecekte *Sabra* kültürüne entegre olup olmayacağı sorusu tartışılmaktadır. Kimi araştırmalar gelecekteki kuşakların *Sabra* kültürü içinde absorbe edilecek

Yahudi kimliğinin ayrılmaz parçası haline geleceğini söylerse, diğerleri onların kültürlerine sadık kalacaklarını ve daima toplumdan izole olarak yaşayacaklarını savunmaktadırlar.

KAYNAKÇA

- ARIK, Durmuş (2006). "Buhara Yahudileri Üzerine Bir İnceleme", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1 No:2, s. 92-109.
- BEN-ELIZER, Uri (2006). "Becoming A Black Jew: Cultural Racism and Anti-Racism in Contemporary Israel", *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*, 10:2, s. 246, 248-250, 252, 255.
- BEN-PORAT, Guy, TURNER, Bryan S. (2008). "Contemporary dilemmas of Israeli citizenship", *Citizenship Studies*, 12:3, s. 195.
- BEN-RAFAEL, Eliezer (2001). *Jewish Identities: Fifty Intellectuals Answer Ben Gurion*, Leiden, Boston, Köln: Brill, s. 59.
- BEN-RAFAEL, Eliezer (2002) "Samoidentifikatsiya Različnih Sotsialnih Grupp V Sovremennom İzrailskom Obşestve", içinde Ed.: A. Epstein, A. Federchenko, *Obşestvo i Politika Sovremennogo İsrailya*, Moskva-Erusalim: Evreiskiy Universitet v Erusalime, "Mostu kulturi" – Otkriti Universitet İzrailya, s. 16-18
- COHEN, Asher, SUSSER, Bernard (2009). "Jews and Others: Non-Jewish Jews in Israel", *Israel Affairs*, 15:1, s. 53.
- DERRIDA, Jacques (2000a). "Hospitality", *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities*, s. 8-17.
- DERRIDA, Jacques (2000b). *Of Hospitality*, Stanford, California: Stanford University Press, s. 25.
- DERRIDA, Jacques (2012). "Konuksev(-er/-mez-)lik", Çeviren: Ferda Keskin ve Önay Sözer, *Jacques Derrida ile Birlikte Pera Peras Poros*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 47, 48-64, 68
- DERRIDA, Jacques (2001). *On Cosmopolitanism and Forgiveness*, London & New York: Routledge, s. 16-17.
- GALILI, Lili (2000). "Like the Black Panthers, but more refined", *Haaretz*, <http://www.haaretz.com/>, (erişim tarihi: 22.05.2014).
- GUIBERNAU, Montserrat (1996). *Milliyetçilikler: 20.yy.'da Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, Çeviren: Neşe Nur Domaniç, İstanbul: Sarmal Yayınları, s. 127.
- GUTMAN, Amy (2010). *Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- HACOHEN, Dvora (2001). "Mass Immigration And The Demographic Revolution in Israel", *Israel Affairs*, No: 8 (1-2), s. 177.
- ISRAELI CENTRAL BUREAU OF STATISTICS, (2010). "The Ethiopian Community in Israel", http://www.cbs.gov.il/hodaot2010n/11_10_262e.pdf (erişim tarihi: 20.03.2014).
- KEYMAN, Fuat (2010). "Kimlik ve Demokrasi", içinde Der. Atilla Eralp, *Devlet ve Ötesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 217-219.
- LESHEM, Elazar (2008). "Being Being an Israeli, Fifteen Years Later", *Journal of Israeli History: Politics, Society, Culture*, No. 27:1, s. 29.
- NIZNIK, Marina (2003). "The Russian Language as a Base Factor: The Formation of the Russian Community in Israel", içinde Ed.: Rainer Munz and Rainer Ohliger, *Diasporas and Ethnic Migrants: Germany, Israel And Post-Soviet Successor States in Comparative Perspective*, Londra: Frank Cass, ss. 332-345.
- PAPPE, Ilan (2007). *Modern Filistin Tarihi*, Çeviren: Nuri Plümer, Ankara: Phoenix Yayınevi, s. 234-235.
- PHİLİPPOV, Michael (2010). "Ex-Soviets in the Israeli Political Space: Values, Attitudes, and Electoral Behavior", *Research 3*, Institute of Israel Studies, s. 1-19.
- REMENNICK, Larissa I. (2009). The New Russian-Jewish Diaspora in Israel and in the West: Between Integration and Transnationalism", içinde Ed.: Eliezer Ben-Rafael, Yitzhak Sternberg, *Transnationalism: Diasporas and the Advent of a New (Dis)order*, Leyden & Boston: Brill, s. 272.
- RIDDER, Knight (1996). "Ethiopian Israelis Protest Discarding of Blood Donations", *Chicago Tribune*, http://articles.chicagotribune.com/1996-29/news/9601290121_1_ethiopian-blood-ethiopian-immigrants-ethiopian-jews (erişim tarihi: 25.03.2014).
- SEEMAN, Don (1999). "One People, One Blood: Public Health, Political Violence, and HIV an Ethiopian-Israeli Setting", *Culture, Medicine and Psychiatry*, No: 23, s. 164.
- SAND, Şlomo (2011). *Yahudi Halkı Nasıl İcad Edildi?*, Çeviren: Işık Ergüden, İstanbul: Doğan Kitap, s. 344-345.
- SELA-SHEFFY, Rakefet (2004). "'What Makes One An Israeli?' Negotiating Identities in Everyday Representations of 'Israeliness'", *Nations and Nationalism*, No: 10 (4), s. 480.
- SEMYONOV, Moshe ve LEWIN-EPSTEIN, Noah (2003). "Immigration and Ethnicity in Israel: Returning Diaspora and Nation-Building", içinde Ed.: Rainer Münz and Rainer Ohliger, *Diasporas and Ethnic Migrants: Germany, Israel and Post-Soviet Successor States in Comparative Perspective*, London: Frank Cass, s. 303.
- SMOOHA, Sammy (2008). "The Mass Immigrations to Israel: A Comparison of the Failure of the Mizrahi Immigrants of the 1950s with the Success of the Russian Immigrants of the 1990s", *The Journal of Israeli History*, Vol. 27, No. 1, s. 12, 16, 17, 27.
- STERN, Yedidia Z. (2010). "From Ruth to Natasha: On the Future of Conversion in Israel", *The Israel Democracy Institute*, s. 2-3
- TAJFEL, Henri, TURNER, John C. (1986). "The Social Identity Theory of Intergroup Behaviour", içinde Ed.: Stephen Worchel and William G. Austin, *Psychology of Intergroup Relations*, Chicago: Nelson-Hall Publishers, s. 7-24.
- TAJFEL, Henri (1981). *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 255.

- VOLKAN, Vamik D. (1999). *Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*, Çeviren: Süreyya Evren, İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 37-38.
- VOLKAN, Vamik D. (2005). *Körü Körüme İnanç: Kriz Ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar Ve Liderleri*, Çeviren: Özgür Karaçam, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, s. 43-45.
- VOLKAN, Vamik D. (2002). "Large-Group Identity: Border Psychology and Related Societal Processes", *German Psychoanalytic Association Annual Meeting*, Leipzig, Almanya, s. 2-12
- "Who is a Jew?", *The Economist*, (2014). <http://www.economist.com/news/international/21593507-competing-answers-increasingly-pressing-question-who-jew> (erişim tarihi: 15.03.2014).
- YONAH, Yossi (2004). "Israel's Immigration Policies: The Twofold Face of the 'Demographic Threat'", *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*, 10:2, s. 203.